

TORE LUND

Varför räddas Adolf Skytte?

Fribytare på Östersjön (1857) bygger som bekant på en verklig händelse. Två svenska adelsmän, Gustaf Adolf Skytte och Gustaf Drake – gemenligen kallade Skytten och Draken – bedrev på 1660-talet sjöröveri, de avslöjades och den ene avrättades. Rydberg har hämtat historien ur fjortonde delen av Anders Fryxells *Berättelser ur svenska historien* (1846).¹ Men han låter sin fiktion stå mycket fritt gentemot råmaterialet. Han använder själva grundidén, han behåller sjörövarnas namn – fränsett att han stryker "Gustaf" från Skyttes – och han tecknar bakgrunden med hjälp av personer och händelser från tiden. Men det mesta som har med huvudpersonerna att göra är förvandlat och nyskapat. Rydberg går till och med så långt att han skiftar deras öden: i verkligheten var det Skytte som avrättades och Drake som gick fri, i romanen är det tvärtom. Varför?

Frågan togs för ett par år sedan upp av Birthe Sjöberg i uppsatsen *Varför arkebuseras Gustaf Drake?*² Hon menar att Rydberg kan ha fått uppslaget till att lägga skulden på Drake från en skrift som Skytte åstadkom i fängelset. Som författare till denna angavs en av medlemmarna i besättningen. En typisk Skytte-fint, antyder Fryxell, "att genom en berättelse, lagd i annans mun, förminska sin egen brottslighet".

¹ Anders Fryxell, *Berättelser ur svenska historien*, XIV, 1846, s.69-70. För en modern framställning av vad som hände, se Rudolf Thunander, *Skytten och Draken : sjörövare på Östersjön*, Stockholm 1994

² Birthe Sjöberg, *Varför arkebuseras Gustaf Drake? : sjöröveri och statskuppsförsök i Viktor Rydbergs Fribytare på Östersjön*. I: *Skeptiska betraktelser* / red. Lars Gustaf Andersson..., Lund 1999, s.153-166.

Och visst, det är ju precis vad Rydberg gör - låter Skytte förminska sin brottslighet genom en berättelse lagd i en annans mun. Men det för oss inte närmare svaret på frågan *varför?*

En förklaring har förts fram av Paul Gemer i hans bok om Rydbergs ungdomsdiktning.³ Rydberg var nämligen inte först på plan: redan 1849 hade Fryxell plundrats i litterära syften av Vilhelm Fredrik Palmblad för fjärde delen av romanen *Aurora Königsmark och hennes släkt*.⁴ Palmblad har helt strukit Drake ur berättelsen för att ge plats åt en egen figur, Isaac Lastrop, en köpman som i ungdomen varit buckanjär i Västindien. Romanens Skytte är en fullständigt samvetlös och nattsvart karaktär som spelar rollen av Lastrops sataniske frestare. Men han ges också drag av samhällsomstörtare. Palmblad, som skriver i svallvågorna av 1848 års revolutioner, kan inte låta bli att likna honom med samtidens radikaler, och namnet på sjörövarskeppet - *Den tyske friskyttan* - är avsett att föra tankarna till den liberala pressen.

Rydberg har läst sin Palmblad - flera av detaljerna i *Fribyta- ren* är lånade därifrån. Och hans Skytte är, menar Gemer, skapad i direkt opposition till föregångarens "försåtliga karikatyr". Detta skulle till och med vara en huvudorsak till "den rydbergska berättelsens uppkomst".

Det stämmer kanske, men förklarar ändå inte varför Rydberg kände sig så träffad å Skyttes vägnar att han måste revidera den svenska historien. I synnerhet som han annars verkar försöka stärka sin debutromans auktoritet genom att förankra den i källorna, till och med genom att förse den med noter och hänvisningar.⁵

³ Paul Gemer, *Viktor Rydbergs ungdomsdiktning*, Stockholm 1931, s.84-86

⁴ Vilhelm Fredrik Palmblad, *Aurora Königsmark och hennes släkt*. I-IV. Örebro 1846-49. Skytte förekommer i fjärde delen, s.105ff.

⁵ Huvuddelen av dessa noter försvann när Rydberg arbetade om romanen inför tredje upplagan (1877).

Birthe Sjöberg menar å sin sida att Rydberg intresserat sig för de båda sjörövarna och för det svenska 1600-talet "därför att han upptäckt likheter mellan den tidens politiska och sociala förhållanden och dem i hans egen samtid". Hon kastar också fram möjligheten att Drake arkebuseras för att han "i Rydbergs ögon bäst representerar en 'modern' skurk" – dock utan att förklara vad i Fryxells framställning som skulle ge underlag för en sådan syn. Men i stort sett undviker hon den vetenskapligt problematiska frågan om *författarens* tankar och avsikter för att istället koncentrera sig på *texten*. Hur har Rydberg gjort för att rentvå Skytte och lägga skulden på Drake? Hur motiverar *hans berättelse* inför läsarna att den ene avrättas medan den andre räddas?

För att ta reda på det jämför hon de bilder av Drake och Skytte som romanen skapar, och finner att de skiljer sig på flera områden. I utövandet av sjöröveriet (Drake är en kallblodig massmördare, Skytte dödar bara en enda och osympatisk motståndare), i förhållande till romanens statskuppsförsök (Drake deltar, Skytte kämpar under tiden mot häxprocesserna), i inställningen till modern vetenskap (Skytte studerar upplysta filosofer, Drake är passionerad alkemist) och i relationen till kvinnor (Drake är känslokall, drivs av sina lustar och behandlar hustrun illa; Skytte brinner för en ren och äkta kärlek). Ovan på det för Rydberg in en åldersskillnad – Skytte blir en oerfaren yngling medan Drake görs till en 40-åring utan några ursäkter.⁶ Till sist ges Drake det juridiska huvudansvaret genom att han får äga sjörövarskutan – som i verkligheten tillhörde Skytte, nota bene sedan denne mördat förre ägaren.

Slutsatsen blir att *romanfiguren* Gustaf Drake tydligt pekas ut som en skurk, väl värd sitt öde. Och att det görs på ett sätt som både uppfyller läsarnas förväntningar och stämmer överens med Rydbergs liberala åsikter och antipatier – så som vi

⁶ I verkligheten skilde bara tre år.

känner dem från hans dåtida journalistik i *Handelstidningen* och *Tomtebissen*.

* * *

AND YET, AND YET ... tankarna dras till den ursprungliga frågan. Den som Sjöberg i stort sett undviker och som Gerner på sin höjd besvarar halvvägs. Varför kastar Rydberg om de båda sjörövarnas öden? Varför låter han avrätta Drake och (kanske viktigare) varför räddar han Adolf Skytte?

Svaret kan inte ligga i de båda sjörövarnas karaktär, ålder, handlingar, familjeförhållanden eller förflutna: för allt detta diktar Rydberg hämningslöst om. Svaret måste ligga i det enda fasta, det enda som han inte fritt kunde ändra: deras namn.

Adolf Skytte är berättelsens hjälte, den gestalt vars utveckling och mognad romanen följer, som Rydberg fyller med sin sympati, med sina egna ideal, goda drömmar och samhällsnyttiga åsikter, med sin kluvenhet och tvekan. Han är den som författaren identifierar sig med, den som i någon mening får representera författaren. Drake är inte Skyttes motpol; snarare är det så att Skytte är (den något passive) centralgestalten, medan Drake och holländaren Vanloo är de två aktörer, båda med övermänskliga drag, som slåss om Skyttes själ. Drake är Skyttes onda genius, Vanloo hans goda.

Drakes namn understryker denna demoniska roll och kan lätt associeras med djävulen ("den gamle draken", "den gamle ormen"). Adolf är däremot för Rydberg ett hjältenamn och – mer specifikt – namnet på en idealist, eftersom det betyder "den ädle".⁷ Han hade själv använt det året innan i *De vandrande djäknarne* (Adolf Sparrfält).⁸ Båda dessa hjältar är

⁷ Eller egentligen "den ädle vargen", av tyska "adal" ädel och "wolf" varg (NE).

⁸ Och, faktiskt, även 1851 i *Positivspelarna* (Adolf Trütschler, Emils far).

högdliga, vilket förvånat en del av Rydbergs liberala uttolkare; men adelskapet är inget politiskt inlägg utan en litterär metafor för det bästa och högsta i människan. "Det finns en hoppets adel som kring höjt standar / står väpnad för ett oupphinnligt ideal" osv.⁹

Och Skytte, slutligen, är inte bara namnet på en adelssläkt, utan associerar även till en av djurkretsens stjärnbilder – Skytten. Även Draken är en stjärnbild, dessutom (som framgår av Rydbergs lärda uppsats om *Astrologien och Merlin*) en som står i ett speciellt förhållande till Skytten.¹⁰ Rydberg framhåller i *Fribytare*n att 1600-talets människor använde stjärnornas tecken för att tyda sina livs mönster;¹¹ jag misstänker att de även kan användas för att tyda mönstren i hans 1600-talsroman. Horoskoperna och stjärnorna tycks genomsyra texten, ända ner till dess favoritsvordom ("vid Jupiter").¹² Rydberg själv var sedan ungdomen djupt fascinerad av astrologin, som hans biograf Karl Warburg kallar för hans "intimaste område". "Jag tvivlar på att någon samtida i Norden var så förtrogen med denna ockulta vetenskap som han".¹³

Men – undersökningen av de astrologiska strukturerna i *Fribytare*n är ännu oskriven. Tills vidare bara en liten biografisk detalj. Abraham Victor Rydberg föddes den 18 december, det vill säga i Skyttens tecken. Jag tror (något annat verb kommer väl inte i fråga) att detta är den yttersta orsaken till att

⁹ *Nero och ljungelden* (1881).

¹⁰ *Skrifter* XII, tabellen mellan s.504 och 505. I Skyttens tecken har draksvansen sin "exaltation" (upphøjelse) men drakhuvudet sin "nedsättning" (avbräck). Draken uppträder i det astrologiska schemat även som riddjur åt Jupiter, Skyttens "husherre" (s.504). Man kan observera att Jupiters alternativa riddjur, Örnen, gömmer sig i Vanloos förnamn (Arnold).

¹¹ *Skrifter* IV s.114

¹² Se t ex *Skrifter* IV, s.42, 56, 109, 355f och 500.

¹³ Karl Warburg, *Viktor Rydberg : en lefnadsteckning*. II, 1900, s.483

Rydberg intresserar sig för, identifierar sig med och genom sin berättelse räddar en sjörövare från sextonhundratalet. Skytten var han själv.